

Самостійна робота студента реально можлива лише за однієї найважливішої умови: якщо викладач творчо, не традиційно підходить до своєї роботи, якщо він і сам є дослідником. Викладач повинен не лише володіти методами навчання, що зумовлені формою здобуття знань (лекція, слово викладача, усі види наочності), а й методами, обґрунтованим характером діяльності (евристичний, дослідницький).

Вважаємо, евристична бесіда – один з діяльних методів спонукання до самостійної роботи студента. Бесіда-діалог викладача зі студентами передбачає ґрунтовну підготовку такого виду роботи, вміле проведення та обов'язковий підсумок занять. Така робота вимагає уважного прочитання тексту, можливої додаткової літератури, відомостей з Інтернету, звертання до інших видів мистецтва (кінематографу, театру тощо), підготовку системи запитань, знання текстових аргументованих доказів своїх думок, підготовленості до можливої колективної бесіди.

Часто використовуємо так звану “вільну” бесіду, коли у процесі запитань-відповідей виникають запитання, які часто переростають у дискусії. Під час такої роботи загострюється інтерес до проблематики твору, її художніх образів, поезики тексту, особистості митця.

Дослідницький метод використовуємо поруч з евристичною бесідою. Складовою частиною дослідницького методу є заздалегідь запропонована студентам робота: груповий пошук додаткових відомостей про книгу митця, уважне прочитання твору для розуміння характеру його героїв, визначення композиції книги, виконання курсової роботи з обов'язковим самостійним науковим пошуком.

Здобування нових знань, вміння самому орієнтуватися у бурхливому потоці новітніх художніх творів прищеплюють студентам необхідні практичні навички розумової праці в галузі гуманітарних наук й мистецтва слова, без чого наш сучасник не буде повноцінною культурною людиною.

Література

1. Степанишин В.І. Література – вчитель – учень. – К.: Освіта, 1993. – 223 с.
2. Мистецтво аналізу та інтерпретації художнього тексту / Під ред. Ю.І. Ковбасенко. – К.: Освіта, 2002. – 189 с.
3. Амонашвили Ш.О. Психологические основы педагогического сотрудничества: Книга для учителей. – К.: Основа, 1991. – 274 с.

УДК 81.411.1–22

ТОРЧИНСЬКА Н.М.
(Хмельницький)

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ МІКРОПОЛЕ НА ПОЗНАЧЕННЯ СКЛАДНИКІВ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР У РЕПРЕЗЕНТОЛОГІЇ

У статті аналізується граматична термінологія, пов'язана з функціонуванням чужого мовлення. Основна увага звертається на типологію термінів на позначення складників синтаксичних структур (слова автора, ремарки, репліки тощо).

На сьогоднішній день не існує жодного стилю мови, де б не використовувалося чуже мовлення (пряма, непряма, невласне пряма мова, монолог, діалог, полілог), тому й особливості його функціонування, побудови, відтворення, термінологія постійно були в центрі уваги науковців, зокрема О.С. Ахманової, А.Й. Багмут, С.П. Бевзенка, І.К. Білодіда, В.В. Виноградова, Д.І. Ганич, М.А. Жовтобрюха, М.П. Івченка, А.П. Коваль, В.І. Кодухова, М.К. Мілих, Г.М. Чумакова та ін.

Відомо, що основними ознаками термінів є системність, наявність дефініції, тенденція до однозначності, стилістична нейтральність, точність семантики, висока інформативність [8, с. 682], тому й кожна галузь має свою термінологічну систему. Не є винятком і синтаксис, де різні слова і словосполучення позначають певні синтаксичні поняття і становлять окремі термінологічні поля і мікрополя. У сучасному мовознавстві не існує однозначних трактувань термінів, пов'язаних із передачею чужого мовлення, що й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Для проведення ґрунтовного аналізу термінології, пов'язаної із репрезентологією (розділ синтаксису, який вивчає способи передачі чужого і власного мовлення [9, с. 6]), нами запропоновано виділити на основі різних критеріїв кілька груп термінів: 1) терміни, що характеризують спосіб передачі чужого мовлення (*чужа, пряма, непряма, невласне пряма мова* тощо); 2) терміни, які вказують на кількість мовців, що беруть участь у комунікативних актах (*монолог, діалог, полілог*); 3) терміни, що називають складники синтаксичних структур (*слова автора, ремарки, репліки*); 4) терміни, пов'язані з

пунктуаційним оформленням чужого мовлення (*лапки, тире*). Перші дві групи уже розглянуті у попередніх публікаціях [6; 7], тому зосередимо свою увагу на термінах (репрезентемах), що позначають складники синтаксичних структур у реченнях із чужим мовленням.

Як відомо, **пряма мова** – це різновид *чужої мови*, переданої від тієї особи, якій вона належить; здебільшого вводиться у текст словами автора, в яких він зазначає її авторство [8, с. 538]. Метою статті є з'ясувати, якими термінами іменуються складники таких конструкцій, тобто слова автора (ремарка чи репліка) і безпосереднє висловлювання (пряма мова чи репліка). У сучасних лінгвістичних словниках ці лексеми використовуються у різних значеннях. Наприклад, “Лінгвістичний енциклопедичний словник” містить такі визначення: “*Діалогічне мовлення* – форма (тип) мовлення, яка складається з обміну **висловлюваннями-репліками**” (тут і далі – підкреслення *наше*) [4, с. 135] і “*Пряма мова* – дослівне відтворення чужого висловлювання, що супроводжується коментуванням мовця (коментуючою **реплікою**) (“словами автора”) [4, с. 404]. Аналогічні трактування знаходимо і в “Літературознавчому словнику-довіднику” [3, с. 204–205, с. 578, с. 579]. Таким чином, бачимо, що термін *репліка* використовується з різним значенням: у першому випадку – на позначення висловлювання, а в другому – на позначення слів автора. Тому варто звернути увагу на етимологію лексеми.

Репліка [франц. *replique*, літ. *replico* – повертаю назад, відбиваю] – 1) заперечення, відповідь, зауваження; 2) у п'єсі – фраза, яку актор проголошує у відповідь на слова партнера; останні слова персонажа, за якими йдуть слова іншої дійової особи... [5, с. 593]. Отже, **реплікою** можна вважати лише безпосередньо пряму мову, а також складники діалогів і полілогів, а не авторське висловлювання, яке супроводжує чуже мовлення.

У “Словнику лінгвістичних термінів” мовлення іншої особи, що передається дослівно, незалежно від мовлення того, хто говорить, називається **пряме мовлення** або **пряма розповідь** [4, с. 387].

Проте найбільш уживаним є словосполучення **пряма мова**, яке здебільшого використовується зі значенням “точно відтворене чуже висловлення зі збереженням його лексичних, граматичних і стилістичних особливостей” [2, с. 228]. На нашу думку, варто було б використовувати однослівний термін *репліка*. До того ж, ця лексема зафіксована і у К.Ф. Шульжука: “Конструкції з прямою мовою можна подавати одним рядком або ж кожену **репліку** з абзацу” [10, с. 366].

Аналогічно немає єдиної думки і щодо терміна на позначення особи, яка передає чуже мовлення. Узвичаєною є словосполука **слова автора** (пор. **автор** [лат. *auctor* – засновник, творець, письменник; *augeo* – збільшую, наділяю, сприяю] – творець художнього (публіцистичного) твору, наукового дослідження, проекту, винаходу тощо [5, с. 20]), тобто “речення, в якому вказується на те, ким, коли і за яких обставин була висловлена пряма мова, якими діями супроводжувалася” [2, с. 228]. Водночас фіксуються також **авторське мовлення** або **авторська розповідь** як “частини літературного твору, в яких автор звертається до читача від себе, а не за допомогою мовленнєвих характеристик дійових осіб” [4, с. 387]. Традиційно термінологічне словосполучення **слова автора** ми використовуємо, коли говоримо про конструкції з прямою мовою або діалоги. Проте однією із форм передачі чужої мови є також **непряма мова** (“введена в авторський текст чужа мова як мова автора. Автор лише зазначає, що чужа мова належить іншій особі” [8, с. 411]), яка “конструктивно членується на “слова автора”, які оформляються як головне речення, і відтворюване висловлювання, яке є підрядним реченням” [4, с. 244]. Тут слова автора можна виділити лише умовно, бо за своєю суттю вся конструкція є саме авторським висловлюванням. Тому, на нашу думку, на позначення авторських слів як супровідного компонента чужого мовлення доцільно було б використовувати термін **ремарка** (пор. **ремарка** [франц. *remarque, remarquer* – спостерігати, відзначати] – ... 2) авторські пояснення у драматичному творі стосовно умов та часу дії, зовнішнього вигляду та поведінки дійових осіб [5, с. 591]).

Якщо розглядати конструкції з елементами чужого мовлення на комунікативному рівні (актуальне членування речення), то слова автора (ремарки) будуть становити тему, а слова дійової особи – рему висловлювання, яка, в свою чергу, може членуватися на тему₂ і рему₂ (пор. **рема** [грец. *rhēma* – сказане, слово, вислів] – **мовозн.** частина речення, в якій міститься основний зміст висловлення, його ядро, те нове, що повідомляється в певному реченні [5, с. 591]). Для структур із чужим мовленням характерне кількоступеневе актуальне членування речення

Отже, у сучасному як вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві відсутній єдиний погляд на терміни, що називають складники синтаксичних структур (репліки, чужа мова, слова автора, ремарки), тому це питання вимагає подальшого вивчення.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.

3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685.
5. Сучасний словник іншомовних слів / Укл.: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
6. Торчинська Н.М. Термінологічне мікрополе на позначення чужого мовлення // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук пр. – Вип. VII. / Від. ред. Л.О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 237–240.
7. Торчинська Н.М. Термінологічне мікрополе на позначення чужого мовлення за кількістю учасників комунікативних актів // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 138–142.
8. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
9. Чумаков Г.М. Синтаксис конструкций с чужой речью. – К.: Вища школа, 1975. – 219 с.
10. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник – К.: Академія, 2004. – 408 с.

УДК 811.161.242

ТОРЧИНСЬКИЙ М.М.
(Хмельницький)

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК ДЕНОТАТНО-КВАЛІТАТИВНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЛАСНИХ НАЗВ

Структура екстралінгвальної інформації про денотати має специфічні особливості для кожного окремого типу власної назви, однак в цілому складається передусім з компонентів, які вказують на місце і час виникнення або існування об'єкта, та певних квалітативних і квантитативних характеристик. Обов'язково слід наводити відомості, які допоможуть з'ясувати етимологію пропріатива.

До ознак, які лежать в основі денотатно-квалітативної систематизації власних назв, відносяться біологічні властивості об'єктів номінації, реальність їх існування, розміри і кількість денотатів, а також екстралінгвальна інформація про них.

Загальновідомо, що “семантика імені складається з інформації, яку воно несе, з його мовних, мовленнєвих і спеціальних ономастичних функцій, стилістичної й естетичної вагомості. Значення (семантика) імені – фактор його відомості, фактор екстралінгвальний... У семантиці власної назви сконцентровані і мовленнєві (адресні), й екстралінгвальні енциклопедичні (історичні, географічні) відомості, і психологічні, емоційні, афективні моменти, й ідеологічна спрямованість назви, і особливості її сприймання” [2, с. 322–323]. Таким чином, “енциклопедична інформація (комплекс відомостей про об'єкт), необхідна для введення назви у мовлення, ґрунтується на екстралінгвальних зв'язках об'єктів” [2, с. 328], безпосередньо залежить від типу власної назви й індивідуальна у кожному окремому випадку. “Основна відмінність енциклопедичного значення власної назви від лексичного значення загальної проявляється в тому, що ... воно індивідуальне для кожного мовця, бо його постійним компонентом є емоційне забарвлення” [3, с. 105]. Можливо, додатковим складником екстралінгвальної інформації можна вважати й інформаційну вартість найменування, тобто “можливість дізнатися із пропонуваного імені про ідеологічні й інші погляди і (або) суспільні та мовні відношення осіб, які дали ім'я” [1, с. 162].

Структуру такої екстралінгвальної інформації неможливо визначити в цілому, оскільки денотат будь-якого оніма може мати специфічні особливості, які нереально визначити наперед. І все-таки в цілому будова цього фрагмента денотатно-квалітативної характеристики пропріатива, на нашу думку, у найбільш загальному вигляді повинна складатися з компонентів, які досить однотипні для різних розрядів пропріальних одиниць.

Для імен, прізвищ, батьківств (якщо наявний реальний денотат цих антропонімів) – основні біографічні дані про особу (час і місце його народження, національність, освіта тощо), а також лінгвопсихологічна характеристика носія особового імені, наявність відомих тезок, фіксування в художній літературі тощо. Для прізвиськ та псевдонімів вказується час і місце його фіксування, біографічна і квалітативна характеристика денотата (саме останній опис часто допомагає встановити основний мотив номінації), ситуації, у яких вживається антропонім. Прецептороніми часто пов'язані з офіцій-